

Dr. W. Jesse és Dr. R. Gaetens :
Handbuch der Münzkunde von Mittel- und Nordeuropa. Band I, Lieferung I, Akademische Verlagsgesellschaft M. B. H., Leipzig, 1939. 96 lap. Ára 10·50 RM.

Bizonyára örömmel fogadja az érdekeltek szakközvélemény a fentebbi összefoglaló munkát, amelynek első célja, hogy valamely hely érem- és pénztörténetéről felvilágosítást adjon. Adja mindazokat az adatokat, amelyek a politikai és művelődéstörténet íróit érdeklik, de kielégíti a címertan művelőit is. Mindezek mellett még teljes bibliográfiát nyújt.

A terület, amelyre a kutatások kiterjednek, felöleli a mai Belgiumot, Dániát, Németországot, Cseh és Morva protektorátust, Észt-, Finn-, Lettországokat, Litvániát, Luxemburgot, Hollandiát, Norvégiát, Lengyelországot, Svédországot, Svájcot, Szlovákiát és Magyarországot. E területen belül az egyes helynevek abc sorrendben találhatók; ez első kötetben AABENRAA-BARDOWIEK címszavak vannak feldolgozva. E rendkívül hasznos összeállítás mielőbbi teljes megjelenése igen kívánatos. A vállalat magyar munkatársának, dr. Huszár Lajosnak tollából ebben a füzetben Agram (Zágráb) és Arad említett szempontú ismertetése jelent meg.

Dr. Párducz Mihály.

Magyarország művészeti emlékei. Szerkeszti **Gerevich Tibor**, a Műemlékek Orsz. Bizottságának elnöke. — Kiadja a Műemlékek Országos Bizottsága. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938—1939.

Már régóta hiányát éreztük a magyar műemlékek összefoglaló corpusának, Sok helyütt még a részletkuta-

tásokat sem végezte el a maga portáján a magyar művészettörténeti kutatás és máris összefoglalásra, szintézisre kényszerítette az a törekvés, hogy le ne maradjon a népek nagy versenyében, hogy el ne orozzák tőle szellemi javainak egy részét, meg ne kurtítsák kultúrájában, melyet itt ezen a vérrel szerzett és folyton vérrel védett földön a maga szellemi erejével, elvitathatatlan képességeivel és szorgos tanulással teremtett meg. Gerevich Tiboré az érdem, hogy most végre az utolsó órában a Műemlékek Országos Bizottságának kiadásában és az Egyetemi Nyomda minden elismerést megérdemlő kiállításában, megindulhatott Magyarország művészeti emlékeinek korszerű összefoglalása, mely pontosan számbaveszi művészeti vagyónkat, de e mellett az egyes korok, az egyes kutatási területek részletekbe menő feldolgozását is elvégzi. Három kötet fekszik egyelőre e kiadványsorozatból előttünk és elmondhatjuk, hogy a sorozat már most is igazi nyeresége művészettörténeti irodalmunknak.

I. Gerevich Tibor : *Magyarország románkori műemlékei*, 8°, 310 l., 132 szöveggép, 264 tábla, 1 térképpel.

II. Horváth Henrik : *Budapest művészeti emlékei.* Gerevich Tibor előszavával, 8°, 68 l., 165 tábla.

IV. Rados Jenő : *Magyar kastélyok.* Gerevich Tibor előszavával, 8°, 87 l., 30 tervrajz, 169 tábla, 1 térkép.

Gerevich Tibor összefoglalása „Románkori műemlékeinkről“ az első kimerítő és felfogásban eredeti szintézise az Árpádok korabeli magyar művészetnek, képanyaga pedig a legnagyobb eddig, amit e korról valaha is valamilyen munkában összegyűjtöttek. A tudós szerző minden e korról

magyar vagy idegen nyelven megjelent munkát elolvasott és megmért, és ez a nagy irodalmi tájékozottság, valamint a magyar románkori műemlékek teljes ismerete vezette munkájának megírásában, mely eredményeiben sokban különbözik attól, amit eddig erről a korról az eddigi összefoglalások tanítottak. A bevezetésben igen ügyesen taglalja azokat a hatásokat, melyek román művészetünk kialakulására hatással voltak. Ismerteti e művészet elindulásakor felismerhető öt nagy örökséget, a római, az ókeresztény, a népvándorláskori, a frank és a szláv hatásokat és mindjárt ki is méri mindegyiknek az illő helyet. Már itt felveti a problémát, mely sajátosan magyar művészeti probléma, és kifejti, hogy művészetünkben nem is annyira a nyugati és bizánci igazodás kérdése forgott kockán, mint inkább az északi (germán) és a mediterrán (latin-olasz) kultúrközösséghez való csatlakozás. De kiemeli a magyar szellemiségnek is mindjárt az elindulásakor jelentkező külön ívét, mely a magyar román-stílus emlékeket annyira megkülönböztetik más országok hasonló kori emlékeitől. Építkezésünk első korszakában megállapítja az olasz stílus-elemeknek dalmát közvetítéssel való átvételét, de folyton hangsúlyozza a különös ízű magyar művészi szellemet, mely minden hatás ellenére is magyar tudott maradni, magyarnak tudott jelentkezni. (Ezt vallja egyébként Hóman is) Tagadja a római-lombard bazilika stílusnak hozzánk való bajor közvetítését is, hiszen a bambergi és regensburgi típusok eltérőek a magyar templomoktól. Ez a hatás csakhamar visszahatással fejlődik, amikor az izmosodó magyar építészet kifejti befolyását a dalmát templomépítkezéseken, így Zarában és Trauban. Az indítás tehát olasz volt, de a XII. szá-

zadtól kezdve majdnem két századon keresztül a francia hatás lett érezhetőbb, különösen a ciszterciek és premonstreiek megindított templomépítő tevékenysége következtében. Tárgyalása körébe belevonja az összes megmaradt román templomokat, pontosan vizsgálja maradványaikat, de egyúttal vizsgálja a rájuk vonatkozó okleveles adatokat is. Könyvében egymásután jelennek meg a pécsi, pannonhalmi, székesfehérvári, esztergomi, jáki, zsámbéki, szepeshelyi stb. templomok. Érdekesekek azok a fejtegetései, amelyekben egy Esztergomból kisugárzó magyar stílust határoz meg, melynek hatása elért Pozsonytól és a Tátrától a délkeleti országrészekig is. Ják maga még a közeli németlakta területekre is éreztette stílusmódosító befolyását.

Hasonló széles körben tárgyalja a szobrászati emlékek stíluseredetének kérdését és nem maradnak megvizsgálás nélkül a románkori művészet egyéb termékei sem: a pecsétek, érmek, a festészeti maradványok (különösen a feldebrői altemplom híres festményeit tárgyalja igen behatóan), könyvfestészet, ötvösség, textiliák.

Fejtegetéseihez a gyönyörű románkori művészeti emlékekről készített remek illusztrációk adják meg a magyarázó kíséretet. Úgy érezzük a könyv elolvasása után, hogy éles judicium, széleskörű műismeret és egy élet munkájával szerzett tudás egyesített reflektorától kísérve mentünk végig több mint három évszázad emlékein. Gerevich Tibornak ez a munkája, az a hitünk, sokáig lesz emlegetett munkája a magyar művészettörténetnek. Lehet, hogy egy-két föltevése a kutatások későbbi folyamán módosulni fog, de román stílusú művészetünk ez első nagyvonalú szintézisének dicsőségét tőle soha senki el nem veheti.

Horváth Henrik Budapest művészeti emlékeiről írt igen jól áttekinthető, összefoglaló kötetet. Még emlékeztünkben van a Lechner Jenő szerkesztésében 1924-ben megjelent „Budapest műemlékei“ című terjedelmes és jó összefoglalást nyújtó kiadvány. Horváth könyve annyival jobb annál, hogy az azóta előkerült fontosabb emlékeket és az azóta megkonstruált új megállapításokat is beledolgozta könyvébe, illusztrációi pedig messze felülmúlják a Lechner könyvéit. A városnak egész életét, művészeti emlékekben beszélgetve és megszólaltatva látjuk az ügyesen megírt könyvben. Az őskor szegényes emlékeit, az egykor fontos és bizonyára szép épületekkel dicsekedő Aquincumot (meg kell jegyezni, hogy az erre vonatkozó képanyag kiválasztását nem tartom a legszerencésebbnek a kötet egyéb részei mellett), az Árpád-kor művészeti emlékeinek összefoglalását, a gotikának fővárosunk területén fennmaradt legszebb emlékeit, majd a magyar reneszánsznak, fájdalom az eredeti nagysághoz és gazdagságához képest igen csekély számú maradványait, melyek azonban ily megcsönkítettóságukban is elbűvölő erejűek, sorra megkapjuk Horváth könyvében. Nem hiányzik a török hódoltság emlékeinek részletes ismertetése sem, majd a barokk, a rokokó, a klasszicizmus, a biedermeier világába vezet bennünket a szerző. Leírásai inkább halkszavú magyarázat, mint harsonaszerű kalauzolás számba mennek és ez okozza, hogy nagy megelégedéssel és sok-sok okulással tesszük le ezt a könyvet, melynek tábláin kitűnő illusztrációkban látjuk viszont szeretett fővárosunknak azokat a műemlékeit, melyeket más gazdagabb és teljesebb állapotukban fennmaradt nagy városok művészeti emlékeihez viszonyítva sem kell szégyellenünk, hanem

büszkén és szeretettel a magunkénak vallanunk.

Az előszó megemlíti egy idegennyelvű kiadásnak közeli lehetőségét is, amelyet a magyar művészettörténet, idegenforgalmunk és fővárosunk érdekében is minél előbb szeretnénk látni.

A IV. kötet (a III. kötet ez ismeretetés írásáig nem jelent meg) *Rados Jenő* munkája s a „Magyar kastélyok“ legnevezetesebb típusait és példáit állítja elénk. A kísérlet nem új; éppen Rados kísérlete meg néhány esztendővel ennek előtte összegyűjteni a magyar kastélyok legszebbjeit. Annál a munkájánál azonban ez a műve jóval különb; nagyobb az anyaga, jobb a feldolgozása és érettebbek stílusítéletei. Ez a magyar kastélyokról szóló kötet tulajdonképpen egy darab életnek az összefoglalása is. A kastély, mint ezt a kötet előszavában Gerevich Tibor kifejti, utcasorban nem épített vidéki, díszesebben kiképzett, nagyobb terjedelmű lakóház. A kényelmet, sőt a pompát szolgálja s nincs hadi célja vagy jelentősége. Nálunk főleg a XVII. és XVIII. században vesz lendületet a kastélyépítkezés, de azelőtt is, azután is nagy jelentőségű volt a kastélyépítkezés. A középkorban a templomok jelentősége mellett másodlagos szerepet játszik ugyan, de a XV. és XVI. században a városi paloták stílusfejlesztő és rögzítő hatásával vetekednek a kastélyok, míg később a barokk, a rokokó idejében minálunk a stílusfejlesztés fő zászlóvivői. Ez a szerepük nem ugyanily mértékben a klasszicizmus, az empire idejére is átnyúlik. A szerzőnek érdeme, hogy fejtegetéseiben reá mutat a kastélyok építkezésében lépten-nyomon megnyilvánuló magyaros szellemre, mely a külföldről átvett mintákat is saját ízlése és felfogása szerint módosítja, nem ritkán nemesíti. Az általános fejtegetések

mellett minden illusztrációban közölt kastélynak hol bővebb, hol szűkebb szavú leírását is megkapjuk és sok helyütt az eredeti, vagy a mai tervrajzot is mellékelve látjuk, úgy hogy a szakember is nagy elmélyedéssel és haszonnal forgathatja a könyvet, melynek képei a legszebb magyar kastélyoknak olyan gyűjteményét adják elénk, amelyről nem sokan tudtak és sok olvasónak meglepetés.

A három értékes kötet elindult útjára és velük a magyar művészettörténet nagyon meggazdagodott. Most azonban az kell, hogy a folytatás se maradjon el. Annyi értékünk ment apránként, idők folyamán veszendőbe, hogy örülnünk kell, mikor ilyen pompás kiadványokkal igazolhatjuk országvilág előtt, hogy a sok veszteség ellenére még mennyi mindenünk maradt.

Oroszlán Zoltán.

Tanulmányok Budapest multjából, I—V. kötet (1932—36), Budapest Székesfőváros kiadása.

Budapest székesfőváros várostörténeti monografiái sorozatában látott napvilágot az elmúlt évek folyamán gyors egymásutánban a fenti öt, 9—18 ív nagyságú kötet; a fontos tanulmányok egész sorozatát foglalják magukban, amelyek mind a már régen várt és végre munkába vett Budapest történetének lesznek értékes kiegészítő mozaikkövei, és mondhatjuk, hogy ezek nélkül a tanulmányok nélkül ma jelentősen kevesebbet tudnánk székesfővárosunk multjáról és egész történelméről. A kötetek tartalma rendkívül változatos. Régészeti, művészettörténeti, építéstörténeti, kultúrhistoriai, városrendezési és településtörténeti, színészet- és zenetörténeti tanulmányok és értekezések egymást váltják a sorozatban, melynek egyik kötete (V.) teljesen a

töröktől felszabadított Budának van szentelve és 13 tanulmányban világít rá a felszabadítást közvetlenül megelőző, valamint azt azonnal követő városi és kultúrállapotokra. Minthogy bennünket ez alkalommal elsősorban a régészeti és művészettörténeti tanulmányok eredményei érdekelnek, ezekkel fogunk ebben az ismertetésünkben foglalkozni. — *Kuzsinszky Bálint* (†) Aquineum nagyérdemű feltárója „Régészet és történelem“ c. értekezésében azt az egymásrautaltságot fejtegeti, amellyel Pannonia történetének megírásában ez a két tudományág kiegészíti egymást: az írott források szűkszáviságát a régészeti leletek gazdagsága. Még így is vannak nehéz problémák, melyeknek pontos megállapítását és megfejtését csak a jövő fogja meghozhatni. Ma már tudjuk, hogy nem mint Mommsen gondolta, Trajánus, hanem Claudius alatt ment végbe Pannonia római meghódítása. De éppen ilyen nehézségek vannak a római hódítás végleges megszűnésének pontos megállapítása, valamint a népvándorlás alatti mozgalmak pontos és végleges megismerése terén is. Ezeket a munkákat elsősorban várható és remélhető régészeti leleteink segítségével fogjuk elvégezhetni. *Tompa Ferenc* „Budapest őskora“ c. tanulmányában a leletek alapján megállapítja, hogy Budapestnek és környékének már a neolitikum első felében, valamint annak virágkorában főleg a Duna jobb partján, elég népes lakossága volt. Később a bádai kultúra gazdagabb leletei és a rézkori lakosság szegényesebb leletei az átmeneti korszak történetére nyújt értékes felvilágosítást. A bronzkort megelőző időből megtaláljuk a harangalakú edények, valamint a zóki kultúra emlékeit is. A bronzkor II. és III., valamint IV., végső periódusa dúsabb és szegényesebb leletekkel

van képviselve, de mindenesetre bizonyítja e kultúrfokok itteni jelenlétét és elterjedtségét, sőt azt is, hogy valószínűleg a bronzkor első felében keletkeztek az első lakótelepek a pesti oldalon. A hallstatti és La Tène kultúra szintén szolgáltatott néhány fontos leletet és így a főváros területe lakosságának folytonosságát régészeti leletek is bizonyítják. Ismét *Kuzsinszky Bálint* állapítja meg a leletek alapján ma elképzelhető legnagyobb pontossággal „Aquincum helyrajzát”. *Nagy Lajos* egyik tanulmányában az eskütéri római castellum feltárásának jelentőségét és eredményeit fejtegeti „Pest város eredete” szempontjából, megállapítván, hogy ez a castellum volt annak a pesti várnak elődje, melyről Anonymus is megemlékezik és amely alapján a pesti település magvát alkotta. *Nagy* másik dolgozatában „Tabánt” kíséri végig az ott végzett ásások nyomán az őskortól egészen a török hódoltság koráig. Különösen a római, a népvándorláskori és a török leletek fontosak a lakótelep végleges történetének megállapítása szempontjából. *Garády Sándor* két Óbudán, a Csúcshegyi dűlőben kiásott „honfoglaláskori sírt” mutat be, de ugyanő ismerteti a „Mátyás király buda-nyéki kastélyának” feltárása érdekében végzett ásások jelentős eredményeit is. A művészettörténeti dolgozatok közül elsősorban *Horváth Henrik* munkái nyújtanak érdekes eredményeket. Egyikben „A budai Szent-György-relief”-et ismerteti, megállapítván ennek a nevezetes domborműnek genezisést is, „H. Heinrich Faust és a bécsi gobelinek” című dolgozatában behatóan ismerteti a ma már a Fővárosi Múzeum tulajdonában lévő hatalmas méretű olajfestményt — V. Lotharingiai Károly bevonulását ábrázolja a törököktől visszaszerzett Budára —,

mely Budavárának topográfiai megörökítései között is jelentős szerepet játszik, de azonfelül a XVII. század festészet történetében és a híres bécsi gobelinek története körében is fontos eredményekre tanít. „Chinoiserie-falfestmények Budán” című érdekes tanulmányában pedig az Apród-utcában 1932-ben felfedezett keleties-kínaiasízlésű és dekorációjú falfestésről beszél, feltárván tanulmánya keretében ennek a barokk ízlésű képstílusnak európai történetét is. *Genthon István* „Egy budai humanista aranyesészeje” címmel a II. Ulászló udvarában élő Olmüezi Ágoston többször is említett aranyesészejével foglalkozik, melyet tulajdonosa a Budai Tudós Társaságnak ajánlott és nyilván magyar ötvösművésszel készíttetett. *Mihalik Sándor* a „magyarországi református egyházak pesti ötvösműveiről” ír, és az eddig kevésbé ismert régebbi pesti ötvösség emlékeit mutatja be összefoglaló tanulmány keretében. *Jajczay János* a „vallásos tárgyú képek budai és pesti vedutáit” mutatja be, *Schoen Arnold* pedig két régi pest-budai szobor történetét és keletkezését adja elő a „Szervitai-téri Mária-szobor” és a „Zsigmond-téri Szentháromság-szobor” c. tanulmányaiban. Különleges érdekességű még *Gárdonyi Albert* dolgozata „Buda középkori helyrajzáról”, melyben okleveles adatok alapján igyekszik tisztázni egyes sokszor szereplő budavári épületek — főleg templomok — pontos várostopográfiai helyét. *Lux Kálmán* a „budapesti belvárosi (eskütéri) plébánia-templom” restaurálási munkálatait ismerteti, de egyúttal ennek kapcsán elénk rajzolja a templom teljes építéstörténetét is, úgy, ahogy a „kövek elbeszélnek”. A legfontosabb megállapítása, hogy a pesti oldalnak ez az egyetlen gótikus temploma nemcsak szentélyében, hanem hajójában is

gótikus volt és a XV. század folyamán épült a régebbi románstílusú bazilika helyén. A XVIII. században történt barokkstílusú átépítésnél a kevésbé sérült szentély megtartotta csúcsíves stílusú jellegét, míg az erősen sérült hajót barokk stílusban építették újra. „A budai királyi palota újjáépítése III. Károly alatt“ (*Bánrév György*), az „Egyetem-utcai volt Károlyi-palota építésének története“ (*Révhelyi Elemér*), a „Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos kolostor“ (*Garády Sándor*) helyén végzett ásatások eredményei, a „régii pesti Vigadó építésének előzményei“ és „építéstörténete“ (*Kovács Lajos és Bierbauer Virgil*) érdemelnek a mi szempontunkból külön megemlést, bár az összes értekezés megérdemelné, hogy kimerítően foglalkozzunk velük. Sajnos ezt a rendelkezésünkre álló kevés hely nem engedi meg. De az bizonyos, hogy a „Tanulmányok“ öt kötete máris olyan gazdag anyagot emelt ki Budapest múltjából, mely a főváros történetén túlmenően, a magyar történelem, kultúrhistoria, régészet és művészettörténet egészét érdekli és jelentősen bővíti. A székesfőváros áldozatkész vezetőségét, de főleg a szerkesztőket — Némethy Károly tanácsnokot, Gárdonyi Albert és Budó Jusztin főlevéltárosokat — a legteljesebb elismerés illeti e szép és értékes kötetek létrehozásáért. Munkájuk példamutató és követésre serkentett még a mai nehéz idők közepette is, mikor egyéb feladatok sürgősebb megoldására való hivatkozással sok értékes hasonló kultúrmunka hiába várja megkezdését.

Oroszlán Zoltán.

Horváth Henrik: Zsigmond király és kora. — Zsigmond király halálának 500 éves évfordulóján kiadja Budapest Székesfőváros, 1937. 8°, 246 l., 92 képpel.

Igen érdekes és tanulságos könyvben hódolt Budapest Zsigmond király emlékének halála öt százados évfordulóján. *Horváth Henrik*, a mű szerzője, művészettörténeti munkáival és művelődéstörténeti kutatásaival már régen kitűnő nevet szerzett magának itthon és külföldön is. Feladatát igen érdekesen körvonalazza ő maga a munka bevezetésében. „Luxemburgi Zsigmond budai udvartartásának rajzában a magyar késői középkor keresztmetszetét szeretném adni. És e kísérletünk kultúrtörténeti szemponton kívül elsősorban a művészettörténeti módszert alkalmazza, és ezzel utalunk is könyvünk nyilvánvaló hiányaira.“ Azonban a könyv elolvasása után nem érezzük azt, hogy a szerzőnek ebben túlságosan igaza lenne. Ezt az érdekes kort, mely Buda és Pest szempontjából is igen nevezetes, mert ekkor lett először Buda egy nagy birodalom gócpontja és ugyanakkor vált véglegessé a városnak mint a magyar királyság székhelyének rangja is, a szerző érdekesen mutatja be előttünk. Buda nagy fejlődésnek indul, ünnepségek, világra szóló események színhelye lesz és a teljes pompáját elért középkori világ különféle-életformái: udvari kultúra, lovagvilág, zsinati gondolkör és polgárosodás szinte egymásra tornyosodnak és adják meg ennek a furcsa, sokszínű kornak igazi és sajátos ízét. Horváth nagyon ügyesen oldja meg azt a feladatot, amit a fentiekben maga elé tűzött. Hét fejezetben olyan módon állítja eléink az uralkodót, a történeti eseményeket, a magyar középkor érett kultúrájának képét, hogy átfogó és